

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 2 Sayı: 4 Aralık 2011

TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN GELENEKSEL EVLİLİK ÇEŞİTLERİNİN NEDENLERİ VE EVLİLİKLER ÜZERİNDE TÖRENİN ETKİSİ

*“THE REASONS FOR TRADITIONAL MARRIAGES IN TURKEY AND
THE EFFECTS OF CUSTOM ON MARRIAGES”*

Tuğça POYRAZ TACOĞLU*

Özet

Çalışmada Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen taygeldi, levirat, kan bedeli ve berder gibi geleneksel evlilik çeşitleri ele alınacaktır. Evlilik çeşitlerinin incelenmesinde; söz konusu evliliklerin sosyo-kültürel ve ekonomik nedenlerinin değerlendirilmesi, evliliğin yapılmasında karar vericilerin kim ya da kimler olduğu, evlilikle birlikte ortaya çıkan rol değişimleri ve çatışmaları ile evliliklerde törenin etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede öncelikle ele alınacak olan evlilik çeşitlerinin yapısıyla ilgili bilgilere yer verilerek; daha sonra Türkiye'de bu tür geleneksel evlenmelerin yaygın olarak görüldüğü illerde (Nevşehir-Taygeldi, Mardin-Levirat, Urfa-Kan bedeli ve Urfa/Mardin-Berder) söz konusu evlilik tecrübesini yaşayan bireylerle ve onların yakınlarıyla gerçekleştirilen görüşmelere yer verilecektir. Görüşme sonuçlarından elde edilen bilgilerden Türkiye'nin bazı bölgelerinde yaygın bir şekilde rastlanan ancak literatürde fazla yer almayan geleneksel evliliklerin nedenleri, yapısı ve özellikleri açısından bilgilere ulaşılacak ve böylece literatüre katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Töre, Taygeldi, Levirat, Kan Bedeli, Berder.

* Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Abstract

This study deals with certain types of traditional marriages occur in various regions of Turkey. These marriage types are as follows: taygeldi, levirat, blood price and berder. While analysing these marriage types, the following points are planned to be revealed: the socio-cultural and economical reasons, decision makers for such marriage types, role changes resulting from these marriages, conflicts experienced as well as the effects of custom on these types of marriage. Firstly, background information will be provided in regard to patterns of these marriage types. Next, data gathered through the interviews with the individuals having experience on these marriage types. These interviewees live in the provinces where these certain types of marriage are common (Nevşehir-Taygeldi, Mardin-Levirat, Urfa-blood price and Urfa/Mardin-Berder). Therefore, the reasons for, the pattern and features of these marriage types will be discussed, leading to new information which will a significant contribution to the existing literature.

Key Words: Family, Marriage, Custom, Taygeldi, Levirat, Blood Price as a marriage type, Berder.

1. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Ana-baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik (Gökçe, 1976) olan aile, sosyalizasyon sürecinin en temel kurumunu oluşturmaktadır. Aile birtakım evrensel özelliklerle tanımlanabilse de ülkeden ülkeye hatta aynı ülkenin çeşitli bölgelerinde farklılıklar sergileyen bir kurum olma özelliği taşımaktadır. Bunun sebebi olarak ailenin, içinde bulunduğu toplumsal yapının değer yargıları, normatif kuralları ve ahlak sistemleri gibi bir takım unsurlar tarafından şekillenmesi gösterilebilir. Bu durum her toplumsal yapının kendi iç dinamikleri ve sorunlarını çözme bağlamında kendine özgü aile yapısı ve evlilik çeşitleri geliştirmesine neden olmaktadır. Aile, evlenme akdi ile ortaya çıkan bir kurumdur. Balaman (2002), ailenin oluşturduğu topluluk içerisinde evlilikle ilgili; seks yasağı, soy izleme, yörel yerleşme, otorite, miras vb. konularda bir dizi kurallar, adetler, töreler ve düzenlemeler yaptığını ileri sürmektedir. Ona göre bunların tümünün birer kurum olarak gelişmesi ve yaygınlaşması yanında topluluklardan topluluklara kimi değişiklikler göstermesi, toplulukların yaşam biçimlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır.

Araştırmada ele alacağımız dört evlilik çeşidini oluşturan taygeldi, levirat, kan bedeli ve berder evliliği geleneksel toplum yapısına özgüdür. Geleneksel toplum yapısındaki evliliklerin genel özelliklerine baktığımızda; gençlerin kimlerle evlenebileceği üstüne bir takım kesin yasaklamalar olmamakla birlikte, oldukça dar bir çerçeve içinden (grup içinden) evlenme tercih edilir. Özellikle amca çocukları ile evlenme yaygın bir gelenektir. Geniş akraba toplulukları kendi geleneksel yasaları ve cezalandırma kurallarıyla oldukça büyük güçlere sahiptirler. Birçok durumlarda devletin içinden çıkamadığı uzun süreli bir takım aşiretlerarası anlaşmazlıklar yazılı olmayan bu geleneksel yasaklarla aşiretlerin kendi aralarında çözümlenebilmektedir (Yasa, 1962). Yasa'nın açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, geleneksel toplumlarda gerçekleştirilen evlilik çeşitleri aileler ve akrabalar arası ilişkileri ve anlaşmazlıkları çözümlene işlevini yerine getirmektedirler. Böylece geleneksel toplumlar için bazı durumlarda töre, gelenek, görenek, örf ve adetlerden oluşan normatif kurallar, yazılı hukuk kurallarından daha etkili olabilmektedir.

Bu noktada geleneksel toplumlardaki ilişkileri düzenlemede bir hayli etkili olan yazısız hukuk kurallarından, özellikle de töre kavramından kısaca bahsetmekte yarar görülmektedir. Bahar (2005: 81)'a göre bir sosyal kültür yapısında kanun ve ahlak kuralları yerine geçebilecek kadar kuvvetli fakat kanun olmayan davranış kalıplarına örf-töre denilmekte ve yaptırımları en fazla olan normlar olarak tanımlanmaktadır. Törenin hâkim olduğu toplumsal yapının özellikleri olarak; değişimin yavaş gerçekleşmesi, geleneğin geçerli olması, otoriteye bağlılık, biz duygusuna dayanan ilişkiler, kadercilik belirtilebilir. Böyle bir toplumsal yapıda töre, namus olgusu karşısında edinilen tavır konusunda da önemli bir fonksiyon yerine getirmekte; toplumdaki kadın-erkek ilişkileri töreye göre şekillenmekte, namus olgusunun gündeme geldiği konularda töre çözüm yolu olarak görünmekte ve konunun töreye çözüme ulaşmadığı hallerde toplumsal baskı, tecrit, kan davası, hatta ölüm gündeme gelmektedir.

Evlenme şekliyle ilgili en önemli sorun, eş seçme konusunda evlenecek kişilere tanınan özgürlükle ilgilidir. İnceleme konumuzu oluşturan evliliklerin literatürde hangi evlilik çeşidine dâhil edildiği konusuyla ilgili açıklamalara baktığımızda, Balaman (2002) taygeldi, levirat ve berder evliliğini tercihli evlilikler arasında belirtmektedir. Buna göre burada "tercih" sözcüğünün anlamı, geleneksel tür yaşamda, çocukların kimlerle evlenmesi gerektiği konusunda bireylerin değil, ailelerin öncelik durumuna göre karar almalarıdır. Tercihli evlilikler, evlendirilecek çiftler arasında tercih, izin ve yasak kurallarına işlerlik kazandırır. Bu kurallar

doğrultusunda davranış ve eylemler oluşturur. Bu kuralların kesin belirlendiği yaşam biçimlerinde evlenme olgusu, bireyler arası bir kontrat olmanın ötesinde aileler, kümeler, soylar (aşiretler) arası bağlayıcı nitelik taşır. Tercihli evliliklerin yoğun görüldüğü topluluklarda ergenlik, evde kalmışlık ve dulluk hoş karşılanmaz; kınanır. Zaten dulluk, boşanmayla değil daha çok eş kaybetmeyle olur. Bu durumlarda da dullar evlendirilmeye çalışılır. Dışarıdan kız alıp verme de en az evde kalmışlık kadar hoş karşılanmaz.

Timur (1972) berder örneğini vererek, tercihli evlenmelerde ailelerin yararının gözetildiğini belirtmektedir. Böylece tercihli evlenmelerde aileler yetişkin çocukları üzerindeki kontrollerini korumaktadırlar. Erdentuğ (1956) da tercihli evlenmelerde duygusal bağ ve romantizm yerine, çıkar ilişkileri, soy devamı, dirlik, uyum ve mevcut uyumun sürdürülmesinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Tercihli evlilikle ilgili olarak yukarıda yapılan açıklamalardan hareketle kan bedeli evliliğinin de bireysel irade yerine, ailenin iradesine dayanması ve aileler arasındaki uyuma hizmet etmesi açısından tercihli evlilik örneği olarak verebiliriz.

Bu noktada konumuzla alakalı olarak içten evlenme (endogami) kavramından bahsetmemiz uygun olacaktır. İçten evlenme genellikle “belirli bir grubun kendi arasındaki ilişkiyi devam ettirmek ve grup içi uyumu korumak için yapılır” (Bağlı ve Sever, 2005). Gökçe (1996) ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Bölgesi’ndeki içten evlenmelerin temelinde mal ve mirasın bölünmesinin engellenmesi işlevini görmektedir.

İnceleme konumuzu oluşturan evlilik çeşitlerine baktığımızda;

1.1.Taygeldi Evliliği: Halk arasında analı-kızlı ya da içli-dışlı olarak tabir edilen taygeldi evliliği, farklı cinsiyetten çocukları olan iki dulun hem çocuklarının, hem de kendilerinin evlenmeleri ile oluşmaktadır. Balaman (2002: 44-45) taygeldi evliliğini, “çocuklu dul bir erkekle, karşı cinsten çocuklu dul bir kadının, çocuklarının ve kendilerinin evlenmeleriyle ortaya çıkan evlilik olayı” olarak tanımlamaktadır.

Yasa (1962), “Taygeldi Ailesi” adlı makalesinde tay sözcüğünü atın yavrusu anlamında kullanarak, “dul kadının beraberinde getirdiği çocuğa, dul erkeğin taygeldisi” denildiğini ifade etmektedir. Ancak Balaman (2002: 45-46) tay sözcüğünün Türkçede “denk” anlamında da kullanıldığını belirterek, taygeldi evliliğinin “denk gelen evlilik” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre bu tür evliliğin ülkemizde yaygınlığına karşın yoğun olmaması da denk gelme özelliğinin güçlüğünden gelmektedir. Kadın ve erkek dul ve çocuklu olacak, yaşlar aşağı yukarı eşit olacak ve

çocuklar karşı cinsten olacak. Balaman'a göre, böylesi birden fazla olacakların bir araya gelip olur olmaları bir denklik (taylık) durumudur.

Yasa (1962), "en kısa tanımı ile ayrı cinsten çocukları bulunan dulların evlenme şeklidir" dediği taygeldi evliliğini Hasanoğlan Köyü'nde incelemiş ve araştırmaları sonucunda bu tip evlenmelere Batı'da rastlanmadığını, İslam memleketlerine has bir olay olduğunu belirtmiştir. Taygeldinin çeşitli tanımlarını veren Yasa'ya göre tanımların ilkinde; dul bir erkeğin dul bir kadınla evlenmesi halinde ölen kadından, dul bir kadın ise ölen veya boşandığı kocasından getirmiş oldukları küçük veya yetişkin erkek ve kız çocuklara takılan addır. Taygeldinin ikinci anlamı ise, evlenecek olan dulların sayısı, yaş ve cinsleri söz konusu olmaksızın eski karı ve kocalarından getirmiş oldukları çocuklardır. Bu çocuklara tay adının verilmesinin temel sebebi, yetişkin iseler hemen, değilse ileri yıllarda bunlardan tarım işlerinde yararlanmak düşüncesiyle sıkıdan sıkıya ilgili bulunmasıdır. Yeni evli dulların yaşları ve iş başarıma kuvvetleri göz önünde tutulacak olursa, bunları yıpranmış at ve kısırlara benzetebiliriz. Bu itibarla taylar daha kuvvetli, işe yatkın ve daha verimli olacaklardır. Mesele bu açıdan düşünüldüğü zaman yeni kurulan aileye gelen bir tay, bir insan gücünü temsil ediyor demektir. Taygeldilerde şart eşitliği meselesi ile ilgili olarak ise Yasa, dullardan her ikisinin de ayrı cinsten ve aynı sayıda yetişkin veya küçük yaşta çocukları olursa, dulların veya çocukların gerçekten veya sembolik olarak evlenmelerine şart eşitliği demektedir.

1.2. Levirat Evliliği: Levirat evlilik, abinin ölmesi üzerine, ölen kişinin erkek kardeşinin dul kalan eşle; yani yengesi ile evlenmesiyle meydana gelir. Bu tür evlenme biçimi ülkemizin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülür. Balaman (2002: 51) levirat evliliğini, "yenge-kayınbirader evliliğinden oluşan tercihli evlilik türü" olarak tanımlamaktadır. Balaman bu tür evliliğin uygulanmasında bölgeden bölgeye farklılıklar olduğundan söz eder. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanması zorunlu olan töre gücünde bir kuraldan bahsederek, bu kurala göre bu bölgelerde dul kadının kesinlikle, ölen kocasının ağabeyiyle evlenemeyeceğini, ancak kocasının küçüğü olan kayınbiraderiyle evlenebileceğini ifade eder. İnanca göre, gelin koca evine geldiğinde, kocasının büyük kardeşlerini ağabey, küçüklerini de adlarıyla çağırır. Ağabey dediği büyük kayınbiraderler, gelinin gerçek ağabeyi kabul edileceğinden nikâh düşmez inancı yaygındır. Ne var ki ülkemizin Batı bölgelerinde böyle bir ayırım söz konusu değildir.

Yasa (1962) ise levirat evliliğini “ölen erkek kardeşin dul karısı ile geride bırakılan kardeşin evlenmesi” biçiminde tanımlayarak, memleketimizde oldukça yaygın atipik evlenme şekli olarak değerlendirmektedir. Bu durumda evlenen erkek zaten evli ise, iki kadının birbirine karşı münasebetlerini anlatmak için halk kuma, ortak, içli-dışlı eşli gibi kelimeler kullanmaktadır. Bu durumda ikinci kadına sadece dini nikâh kıyılır ve bundan doğan çocuklar nüfusa sanki birinci kadından doğmuş gibi kaydedirilir.

Bağlı ve Sever (2005) ise bir erkek öldüğünde geride kalan eşi ve çocuklarına daha iyi bakılması ve aile bütünlüğünün bozulmaması amacıyla yaptırılan levirat evliliklerinin, genelde evliliği yapanlardan çok, ailenin kararı ile gerçekleştiğini belirtmektedirler. Onlara göre bu tür evlilikler, aile birliğini ve devamını korumaya yönelik fedakâr bir davranışın sonucudur. Bireyin topluluğa veya aileye kurban edilmesidir. Bu bağlamda geleneksel toplumlarda dul kalan kadının daha önce gelin olarak geldiği ailenin dışında bir birey ile evlenmesi bir ilke olarak doğru kabul edilmez. Çünkü evlenen kadın, bir aileye dâhil edilmiş sayılmaktadır ve kimliği o aile ile varlık bulmaktadır.

1.3. Kan Bedeli: Kan bedeli evliliği, levirat gibi törenin şekillendirdiği evlilik çeşitlerinden birisidir. Bu tip evlilik, aralarında kan davası olan iki ailenin, kan davasını sonlandırıp, barış tesis etmek amacıyla çocuklarını evlendirmeleridir. Ülkemizde daha çok Doğu ve Güneydoğu bölgemizde uygulanmaktadır.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)’nin 2009 yılına ait “Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor” unda kan bedeli evliliğinin öldürülen kişinin kan bedeli olarak para, altın, ev ve tarlanın yanında kızların da verilmesi şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. (http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf).

Sezen (2005) ise kan parası karşılığı evlenmeyi, temelinde eğitimsizlik olan, ilkel bir evlenme biçimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu evliliğin tek olumlu yanı kan davalarının devam etmemesi yönünde işlevi olmasıdır.

1.4. Berder (Berdel) Evliliği: Hakkari yöresinde “Kepir”, Denizli, Aydın yörelerinde “değişik yapma”, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da da “Berder” (Berdel) olarak adlandırılan tercihten evlilik türleri içinde konu edineceğimiz berder evliliği, evlenecek iki erkeğin, evlilik çağındaki kız kardeşlerini birbirleriyle değiştirme biçiminde gerçekleşir (Beşikçi, 1969: 163). Beşikçi, bu ailelerin kurulma nedeninin, fakir aileler

arasında başlık verme yükümlülüğünden kurtulma, aşiret reisleri, ağalar, şeyhler, seyitler arasında ise akrabalık bağlarını kuvvetlendirme ve mülkiyetin parçalanmasını önleme çabası olduğunu belirtmektedir.

Balaman (1975) ise berderi “yaşdaş ergen oğlu ve kızı olan iki aile, aralarında anlaşarak kızlarını, oğullarına alacakları kız ailesine verirler, yani değişik yaparlar” şeklinde tanımlamaktadır. Yaşdaş ve tanış iki erkek arkadaşın kendi aralarında anlaşarak durumu ailelerine açmaları ve ailelerinin bu konuda karar almalarıyla gerçekleştirilen berder evlilik, iki aileyi örneğin, “A” ve “B” ailelerini “Berder Aile” ilişkileri içerisine sokar. Geleneksel tür yaşam biçimi içerisinde bu kültürün bir gereği olan böylesi bir evlilik, öznel ve nesnel koşulların hazır olduğu durumlarda oluşur. Ona göre, ailedeki etkinliğin ve çocuklar üzerindeki denetimin sağlanması isteği, başlık, takı gibi düğün giderlerinin ekonomik zorlamaları, yeni evliler ve dünürler arasındaki birlik ve dirliğin pekiştirilmesi gerekçeleri ve beklentileri, bu evliliği, tercihlili evlilikler kümesi içerisinde bir evlilik türü olarak karşımıza çıkartmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Böyle bir tercih yapılmasının sebebi araştırma konumuza uygun olarak, nitel araştırmanın toplumsal yaşamın doğal akışında ortaya çıkan olayların ayrıntılı incelemelerini yürütmeye vurgu yapmasıdır. Böylece nitel araştırma, belirli toplumsal-tarihsel bağlamlara duyarlı olan özgün yorumlar sunmaya çalışır (Neuman, 2006). Bu anlamda araştırmada birinci elden veriler kullanılmış ve görüşme yapılan kişilerin bakış açıları bizim için önem taşıdığından örneklemimiz kendi sosyal ve kültürel bağlamında incelenmiştir. Yaptığımız çalışmanın nitel bir araştırma olması nedeniyle, araştırma sorularının açık uçlu şekilde hazırlanması uygun görülmüştür. Araştırma sorularımız şu şekildedir:

1. İnceleme konumuzu oluşturan evlilik çeşitlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik nedenleri nelerdir?
2. Evlenen çiftlerin evliliğe karar vermelerinde etkili olan kimlerdir?
3. Evlilik kararında törenin etkisi var mıdır?

Yukarıda belirtilen araştırma soruları doğrultusunda örneklemle yapılan görüşmelerde; evlilik sürecinin nasıl gerçekleştiği, evliliklere karar veren ya da verenlerin kimler oldukları, evliliklerinden memnun olup olmadıkları, töre gibi normatif kuralların evliliklerinde etkisi olup olmadığı,

çocuklarının evlenme şekli konusundaki düşünceleri gibi açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

2.1.Örneklem ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma 2007 yılı süresince, incelenen evlilik çeşitlerinin yaygın olarak görüldüğü illere gidilerek evli çiftler ve yakın akrabalarına yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçiminde tesadüfî örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 9’u kadın, 16’sı erkek olmak üzere toplam 25 kişi oluşturmaktadır.¹

3. Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Yapısı, Nedenleri ve Özellikleri

3.1. Taygeldi Evliliği

Yaygın olarak İç Anadolu Bölgesi’nde rastlanan taygeldi evliliğinde, dul çiftin çocukları arasında kardeşlik durumunu ortadan kaldırmak için anne-baba evlenmeden önce çocuklara imam nikâhı kısılması geleneği yaygındır. Yasa (1962) da ilerde evlenmeseler dahi ayrı cinsteki yetişkin veya küçük yaştaki çocuklara dini nikâh kıydırılarak, hiç olmazsa söz kesilerek köylülerin dedikodu ve baskısının önlenmiş olacağını ifade etmektedir. Nevşehir’in Ürgüp ilçesinden seçtiğimiz örneğimizde eşlerden erkek olan İ.Y altı yaşındayken annesini kaybetmiş ve babası altı ay sonra İ.Y’nin eşi olan L.Y’nin annesiyle evlenmiş; çiftler evlenmeden önce ise çocukları arasında imam nikâhı kıydırmışlardır. İ.Y bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“Anne ve babamız evlenmeden önce bizim aramızda imam nikâhı kısılması âdetini biz çocuklukta bilmiyorduk. Bize denen ‘annenizin ve babanızın nikâhından önce sizin nikâhınız kısıldı’ şeklindeydi. Biz böyle bir şey var mı diye ailemize sorduğumuzda kardeş olmayalım diye bizden gizli nikâh kısıldığını söylediler. 17 yaşında da resmi nikâhımız kısıldı”

¹ Araştırmada ele alınan evlilik çeşitlerinin dışarıya kapalı ve geleneksel toplum yapısı sergileyen yerlere özgü olması, örneklem grubuyla ilgili detaylı bilgiler vermeyi sınırlamaktadır. Bu nedenle çalışmada örneklem grubunun kişisel özellikleriyle ilgili detaylı bilgilerden çok, genel bilgilere yer verilmesi uygun görülmüştür. Buna göre örneklem grubunun eğitim düzeylerine bakıldığında; en çok ilkokula kadar okudukları dikkat çekmektedir. Örneklem grubumuzu oluşturan kadınlardan sadece birisi ilkokul mezunudur. Örneklem grubumuzu oluşturan kadınlardan beşi okuma-yazma bilmemektedir. Örneklem grubumuzun evlilik yaşlarına baktığımızda ise erken yaşta evlenmeleri dikkat çekmektedir. Kadınların için yaş aralığı 13-17 iken (levirat için ilk evlendiğindeki evlilik yaşı göz önüne alınmıştır); erkekler için yaş aralığı 17-23 yaşdır.

Ülkemizde genelde kırsal toplumsal alanlarda yaygın olan taygeldi evliliğin nedenlerine baktığımızda; temel nedenler olarak sosyo-kültürel ve ekonomik nedenler karşımıza çıkmaktadır. Balaman (2002: 48), bu tür evlilikleri bir çözümün ve kimi gereksinmelerin sonucu olarak görmektedir. Buna göre, gerek eşin ölümüyle gerekse boşanmalarla ortaya çıkan dulluk olgusu, olması gereken düzenli bir yaşam içerisinde düzensiz bir durumdur. Dulluk, bir üretim birimi olma niteliğindeki ailenin sakatlanması, insan, insan gücü kaybı ve yeterlilik ögesinin zor işlemesi demektir. Eşli, çift ve aile birimi içinde yaşamaya alışmış bireyin, yalnızlığı, biyolojik ve fizyolojik doyumsuzluğu ve güvensizlik kaygısı onda denge bozukluğu yaratacak; daha da ötesi, ekonomik kaygıyı yoğunlaştıracaktır. Herhangi tip bir evlilikte dulluk olgusunu çözümlmek, toplumsal yaşamın sürekliliği, devinimi, uyum ve dengesi için bir zorunluluktur.

Benzer olarak Yasa (1962) taygeldi ailesini, herhangi bir sebeple aralarındaki bağlar çözülen aileleri çeşitli yollarla birbirine bağlamaya çalışan bir evlenme şekli olarak belirlemektedir. Ona göre taygeldi, daha çok orta yaşta olan veya yaşlanmış bulunan ayrı cinsten çocuklu dulların eski ailelerindeki yaşayış ve alışkanlıklarını kesintisiz olarak devam ettirmek istemelerine dayanır. Başka bir sebebi de dul kimselerin gerek köy içinden, gerekse başka köylerden, hele fakir ve çocuklu iseler, evlenme şanslarının pek az olmasıdır. Ayrı cinsten çocuklu dulların bu tarz bir evlenmeye başvurmaları halinde çocukların ve dulların birbirlerine karşı durum ve münasebetleri üvey kardeşlik ve üvey ana-babalık olması gerekecektir. Üveylik durumunun aile içi münasebetlerde üyelerden her biri için ne gibi hoş olmayan hallere, anlaşmazlıklara kavgalara yol açacağı herkesçe bilinen gerçeklerdendir. Yasa taygeldinin başka bir sebebinin de toplumsal baskı olduğunu ifade etmektedir. İki dulun yetişmiş ve yetişmekte olan ayrı cinsten çocuklarla bir çatı altında yaşadıkları sürece çocukların birtakım uygunsuz hareketlerde bulunabilmeleri hatıra gelebilir. Konu komşu ve köy halkı arasında bu gibi ihtimaller sık sık dedikodu konusu yapılır. Bu gibi haller aileyi zor durumlara sokar. Taygeldi şeklindeki evlenmelerde bütün bu dedikodu ihtimalleri ortadan kalkar.

Örneğimize döndüğümüz zaman taygeldi evliliğinin sosyo-kültürel nedenlerine baktığımızda, evliliğin her iki evlenen çifte sağlayacağı avantajlar ve dezavantajlar dikkat çekmektedir. Evlendiklerinde İ.Y'nin babasının ve L.Y'nin annesinin iki çocuğu bulunmaktadır. İ.Y'nin ifadelerine göre 17 yaşına geldiğinde ablası ve kayınvalidesi ona L.Y ile evlenme fikrini açmışlardır. Onun ilk tepkisi *"aynı evde kardeş gibi büyüydük, hem yarın biz huzursuz olduğumuzda, sizin evliliğiniz ne olur. Bizimki yıkıldı mı, sizinki de yıkılır"* şeklinde olmasına rağmen, *"evde senin oğlun, benim kızım"*

şeklinde ikilik olmaması, başka yerlerden evlendiğin zaman babanın durumu ne olur ve evde huzur kalmaz dışarıdan birisini alsan, içeri sana analık olur; L.Y alıp gelse babalık olur” şeklindeki büyüklerin konuşmaları neticesinde evlenmeyi kabul ettiğini belirtmiştir. İ.Y bu tür evliliğin avantajlarını ve dezavantajını şu şekilde belirtmiştir;

“Bu evliliğin avantajı, dışarıdan biri geldi mi, anlaştı mı, anlaşıp mı gibi sorunlar aşıyor. Gelin olduğu yer anası, içerisi. Bugün gelin kaynana geçimsizliği sorununu aşıyorsun. Senin bir eksiğin olduğunda ana, baba sana müdahale ediyor, onlara bir şey olduğunda sen müdahale ediyorsun, ayırım yok. Senin anana yaptım, benim anama yaptım davası olmuyor. Rahat oluyorsun. Olumsuz yönleri de, eğer biz geçimsiz olsaydık ana-baba belki onlar da ayrılığa gidebilirdi. Bu teklifi kabul etmemdeki esas neden, o an sevgi falan değildi. Ailenin durumu gözümiün önüne geldi. Ailem ileride bakıma muhtaç olduklarında, eşim babama bakacak, baba diye; tabi bende anama bakacağım. Aslında bu evlilik şeklini büyüklerin düşünmesi kendilerinin rahatlığı için. Şu anda bakıma muhtaçlar ve artık analık, babalık, kaynana, kayınvalide böyle bir ortamda kalmadı. Benim eve teklifsiz gidip gelirler. Birine bir şey olduğunda öbürünün geleceği yerde burası. Diğer çocuklara gidince iki gün durunca üçüncü gün sıkıldık derler. Buraya geldiler mi kendi evleri gibi teklifsiz. Onun için kendilerine huzur oldu ihtiyarlıklarında. Evliliğimizden dolayı sonunda memnun olduk. Annemize babamıza teşekkür ettik. Büyüklerin dediği doğru çıktı, çocuklarım daha rahat.”

L.Y ise evliliğe razı olmasının nedenlerini şu şekilde belirtmektedir:

“Başka birisi ile evlendiğimde eğer bir huzursuzluk olursa, tekrar eve döndüğümde annem ve babam sen bizim dediğimizi yapmadın, tekrar bu eve dönmek zorunda kaldın gibi şeyler söylenir diye korkum vardı içimde. Sonra eşim evet deyince annem bana da sordu, ben de razı oldum. Bunu kabul etmemin nedeni, başkasıyla anlaşıp anlaşıp olmaz, acaba eşim başka birisiyle evlenirse annemin durumu ne olur, bu analıktır ya da babalıktır ayrımcılığı olmasın. Birde maddi manevi her yönden birbirimize destek oluruz diye düşündüm”

Evli çiftin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, taygeldi evliliği; üvey anne-üvey baba ya da kaynana-gelin ve kaynata-damat arasında yaşanacak olası çatışmaların yaşanmasını engelleyici bir evlilik çeşididir. Bunun yanı sıra taygeldi evliliği, anne-baba açısından yaşlılık güvencesi olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise kaynana-kaynata durumu olmadığı için taygeldi evliliği yapan çiftin birbirlerinin anne ve babalarının

sorumluluklarını almalarıdır. Böylece taygeldi evliliğinde anne-baba ve çocuklar birbirlerine maddi ve manevi destek olmaktadır. Taygeldi evliliğinin; hem evlenen çocuklar, hem de anne-baba açısından boşanmayı engelleyen bir durum yaratması da, evliliğin nedenlerinden birisi olarak belirtilebilir. Bunun yanı sıra taygeldi evliliğinin ailedeki diğer kardeşlerin anne-babaya sorumluluklarını azaltıcı yönde işlev görmesi, evliliğinin diğer kardeşler tarafından da desteklenmesini sağlamaktadır. İ.Y'nin bu konudaki ifadesi dikkat çekicidir:

“Bizim evlilikte dışarıdaki kardeşler rahatlıyor. Çünkü neden bütün sorumluluk bize düşüyor. Burada ana-babanın nazı bize geçiyor. Bir şey olduğunda direk bize diyorlar.”

L.Y de bu konuda eşiyle benzer düşüncelere sahiptir:

“Evdeki konumumuz farklı, daha ön planda; bunu hepsi fark ederler. Bu ev bizim bilirler. İki taraf da bizim evimiz. Bizim evde birimiz oğlu, birimiz kızı olduğu için konumumuz daha değişik oluyor. Farklı görünüyor, farklılığımızı da hissediyoruz yani. Sorumluluk açısından, evi benimsemek açısından olsun. Biz, bizim diye bakıyoruz. Herkes de bunu fark ediyor yani. Bu ev bunların, bir bütün olduğumuzu biliyoruz.”

İ.Y.'nin ablası da bu konuda şunları söylemiştir:

“Annemle babam evlenirken biri kız, biri oğlan birimizde, belki birbirine olur şartıyla bir de bir eve geliyor ya namahrem olmasın diye çocuklar arasında imam nikâhı kıyılması lazım dediler. Bunlardan önce onların nikâhını kıydılar ama bunu çocuklara hiç duymadılar, zaten 17 yaşında evlendiler. O zaman da istediler, birbirlerine oldular. Annemle babamın rahat olmasını düşündük biz de. Allah'a şükür geçimsizlikleri de yok iyiler. Annem babam da onlar sayesinde daha rahatlar. Biz de çok rahatız, onlar mecburi gibi, bütün yük onların üzerinde.”

Bu tür evliliğin bir başka nedeni ise evlenen çiftlerin aynı kültürel ortamda büyümelerinin, evlilik sonrası dönemde avantaj sağlamasıdır. Bununla ilgili olarak L.Y'nin ifadeleri anlamlıdır. *“Şimdi ben dışarıdan evlenseydim zorlanma yaşırdım, çünkü ayrı bir aile ortamında yetişiyordum. Bizde ev ortamı değişmedi.”*

Taygeldi evliliğinde kırsal yapıda yaşayan dul kadını bekleyen zorluklar da etkili olmaktadır. L.Y annelerinin evlenmelerinin onlarda kaygı yarattığını, çok da istemedikleri halde dul kadının karşılaşılabileceğini düşündükleri bazı problemlerden ötürü evlenmesine fazla tepki

vermediklerini ifade etmiştir. Bu durum taygeldi evliliğinin gerçekleşmesinde yaşanan toplumsal yapı ve sosyal çevrenin etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu anlamda taygeldi evliliği toplumsal ihtiyaçtan ortaya çıkıp şekillenmiş bir evlilik çeşitidir yorumunu yapabiliriz. Bu noktada İslam hukuku bakımından da bu tür evlenmelerin önünde engel bulunmadığının belirtilmesi de önem taşımaktadır.

Taygeldi evliliğinin ekonomik nedenlerine baktığımızda ise, aileye ait toprak ve malın bölünmemesini, aile içinde kalmasını sağlamakta; bu konuda aileye güven vermektedir. Bunun yanı sıra taygeldi evlilik, ailelere başlık parası ödenmemesi ya da düğün masraflarının azalması yönünde avantajlar sağlamakta; ayrıca aile ekonomisinin işgücü artmaktadır. İ.Y yapmış olduğu evliliğin kendilerine sağladığı ekonomik avantajdan şu şekilde bahsetmektedir:

“Eşimin babasının emekli parası ile düğünü yaptık, çeyiz yapıldı, her şey alındı. Babam dedi tarlayı size ayırdım, sizin üzerinize yaptım.”

Taygeldi evliliğinde, dul çiftin evlenen çocukları arasında kardeş olmaktan eş (karı-koca) olmaya uzanan rol değişimi dikkat çekmektedir. Aynı evin içinde iki kardeş olarak büyüyen çocuklar, evlendikten sonra karı-koca rolüne doğru bir değişim yaşamaktadırlar. Örneğimizin açıklamalarına baktığımızda, bu rol değişimi başlangıçta birbirlerini eş olarak kabul etmeleri açısından zorluklar içerse de, zamanla bu evliliğin hem kendileri hem de aileleri için avantajlar sağladığını düşünmektedirler. L.Y bu durumu açıkça ifade etmektedir.

“Ben İ.Y’i kardeş biliyordum. Ben onu değil de bir başkasını sevsem her halde olaylar farklı olurdu. Tepki gösterirlerdi sanırım. İ.Y beni değil de bir başkasını sevmiş olsaydı kardeş gibi evlendirebilirdim. Bir şey olmazdı, içim burkulmazdı. Bunu kabul etmemin nedeni, başkasıyla evlenirse anlaşılmaz, bu analıktır ya da babalıktır ayrımcılığı olmasın. Birde maddi manevi her yönden bir birimize destek oluruz diye düşünüldü. Düğün hazırlıkları başladıktan sonra, ben ağabeyimin evine gittim, oradan gelin aldılar. Abim babam oldu ve çocukluğumu yaşadığım eve tekrardan gelin olarak döndüm. Başkasıyla evlenseydim her yerde adettir bayramlarda aile ziyaretleri yapıldığı için diyelim ki benim başkasından 3 çocuğumla o evde barınmam biraz zor olurdu. Yabancı bir damat 3 çocuk. Şimdi gidip istediğim kadar kalabiliyorum. Ama o zaman kalamayacaktık. Biz evlenmeseydik, başkasıyla evlenseydik kıskançlıklar olurdu. Hareketlerde, konuşmalarda, sanki sen onu istiyormuşsun gibi. Her şeyine dikkat edilirdi. Gülsen konuşsan her şeyden bir mana çıkartırdı.”

Benim evlendiğim de İ.Y'nin evlendiği de bunları düşünürdüm. Hep gözler üzerinde olurdu eşlerin. Böyle bir durumda dışarıdan geldiğinde o evde huzur bulamayacaktık. Aileler bir birine düşerdi. Vay sen ona baktın, sen onla konuştun. Bu tür olaylar çıkardı diye düşünüyordum. Şimdi huzurluyuz."

3.2. Levirat Evliliği (Kayınbirader ile Evlenme)

Levirat evliliği için Mardin'in Kızıltepe ilçesinden seçtiğimiz örneğimizde dul kalan S.T kocasının kardeşiyle evlenmiştir. Yengesiyle evlenen V.T, abisini bir trafik kazasında kaybettikten sonra, aile büyüklerinin ve törenin etkisiyle yengesiyle evlenmeyi kabul etmiştir. S.T eşini kaybettikten sonra İstanbul'a ailesinin yanına gitmiş, ancak eşinin ailesinin onu diğer oğullarıyla evlendirmek için Mardin'e çağırmasıyla birlikte, iki çocuğuyla birlikte kayınbiraderiyle evlenmek üzere Mardin'e geri dönmüştür.

Levirat evliliğinin sosyo-kültürel nedenlerine baktığımızda, amcanın, ölen ağabeyinin yetim kalan çocuklarını "üvey baba eline bırakmaması" durumu karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra evlenen çiftin bir süredir birbirlerini tanımaları da, evlilik kararı almalarını kolaylaştıran nedenlerden birisi olarak belirtilebilir. Görüşme yaptığımız V.T ve S.T çiftimizin ifadeleri de bunu destekler niteliktedir. V.T'nin ifadelerine göre;

"İstanbul'dan geldiği akşam S.T beni çağırdı, seninle konuşacaklarım var dedi, tamam dedim. Odaya geçtik, konuştuk, S.T bak dedi bu fedakârlığı yapıyorsan bu iki çocuk için ve benim için, bunu zorla istemeyerek yapıyorsan, ben İstanbul'dan buraya kadar gelmişim bunu üstlenirim kendime, ben derim evlenmem, yine de seni zor durumda bırakmam, ha dedi bir de senin sevdiğin varsa, sevdiğin için de katlanırım dedi. Benim sevdiğim vardı, ben sevdiğimi kapattım dedim. Ben bu işi yapıyorsam o iki çocuk için dedim. Acaba o sevdiğimle evlenirsem, senden daha iyi mi olur; yani seni tanımışım, 5-6 yıl aramızda geçmiş dedim. Ne tür bir insan olduğumu biliyorum. Ben bu fedakârlığı yapıyorum, senin, çocukların ve evimiz için dedim. Tamam dedi. Kesin mi kesin dedim. O da orda kesin dedi ve kararımızı verdik. Aradan iki üç gün geçti, düğün oldu. Bizim odalarımız ayrıydı ilk başta, benim yengemdir, ağabeyimin karısıdır, ben hala onları düşünüyordum. Tamam kabullenmişim, bu yola baş koymuştum, ama hala kafamda tasarlıyorum onları. Yani aradan uzun bir zaman geçti bizim birbirimize ısınmamız için... Neyse zamanla birbirimize ısındık. Hiç pişman olmadım onunla evlendiğime, Acaba alacağım kız onun

yaptığı fedakârlıkları yapar mıydı bana. Birbirimizi çok seviyoruz, sanki 3-4 yıl aşk yaşadığımızı ve severek evlendiğimizi, yani öyle anımsıyorum. Ağabeyimin eşi diye onu aldığı aklımın ucundan bile geçmiyor sanki. Pişman da değilim onunla evlendiğime.”

Örneğimizde belirtildiği üzere levirat evliliğini tetikleyen güdü, genellikle evlenen her iki tarafın aileleri ve ölen ağabeyinin çocukları için yapılan “fedakârlık” olarak açıklanabilir. Bunun yanı sıra levirat evliliğinde kayınbirader-yenge rolünden, karı-koca rolüne geçiş yaşanmakta; bu durum evlenen çiftin evliliğin başlangıcında karı-koca ilişkisi yönünden sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Evliliğin başlangıcında sorun olarak görülen bu husus, çiftin ifadelerine göre evlilik ilerledikçe aşılmaktadır.

Evlendiklerinde S.T'nin önceki eşinden iki çocuğu vardır, evlendikten sonra V.T ile iki çocukları daha olmuştur. V.T ağabeyinin çocukları ile kendi çocukları arasında ayırım yapmadığını, hatta çevreden laf gelir diye ağabeyinin çocuklarına daha fazla önem verdiğini belirtmektedir. Onun ifadelerine göre;

“Çocuklarımı çok seviyorum, ayırım da yapmıyorum. Hatta ağabeyimin çocuklarına yaptığım fedakârlığı, kendi çocuklarıma bile yapmıyorum, onları daima üstün görüyorum yani. Ağabeyimin çocukları benden bir şey istediği zaman ben öz çocuğuma bile bunu yapmıyorum. Onların okuması için Allah'ıma yalvarıyorum. Şimdi onlar okumasa, benim çocuklarım okursa, Allah'ın işidir onu biz bilmiyoruz da, derler ki bak işte onları okutmadı, kendi çocuklarını okuttu...”

Levirat tipi evliliği hem evlenenlerin ailesi açısından, hem de evlenen çiftler açısından cazip kılan bir başka neden ise, ailenin sırlarının dışarıya sızmasını engellemesidir. V.T'nin bu konudaki görüşü şu şekildedir: *“Evimizin içindeki sırrı dışarıya hiçbir zaman anlatmıyoruz. Ne oluyorsa evin içinde oluyor.”*

Levirat tipi evliliğin sosyo-kültürel nedenlerinden diğeri, o bölgede hâkim olan törenin koymuş olduğu kurallardır. Toplumsal yaşamda bireylerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını belirleyen, sınırlandıran ve yönlendiren bir takım kurallardan bahsedebiliriz. Toplumda yaşayan bireyler tarafından farklı şekillerde isimlendirilen bu kurallar, yaptırım güçlerine göre farklılık gösterirler. Bu kurallar arasında yazılı yasalar, din ve ahlak kuralları, gelenek, görenek, adet, örf ve töre yer almaktadır. Çiftimizin evlenme kararında törenin ne derece etkili olduğu aşığıdaki ifadelerle desteklenmektedir. V.T;

“S.T’nin bizim törelerimize göre, bizim aileye geri dönüşü için bir seçeneği vardı. Bizim töreler şimdi şunu ortaya koyuyor; şimdi S.T, ya bize dönecekti ya da çocukları bize gönderip başkasıyla evlenecekti, çünkü bizde dul kadına hoş bakılmaz, biriyle evlenecekti. Başkasıyla evlenseydi bizim iki aile arasında, yani töreler arasında bazı mensuplar ortaya çıkardı. Bizim kendi ailemiz açısından zararları olurdu, mesela kan davasına, kavgalara, sürtüşmelere giderdi. Niye diyeceksiniz. Genç bir kadın iki çocuğunu gönderdi, başkasına kaçtı etraftan yani, bizim burada töreler böyle, sizin gelininiz orada çocukları gönderdi başkasına kaçtı, siz nasıl burada duruyorsunuz ve o dedikodu yüzünden iki aile, yani töre kan davasını oluşturur. Ama işte S.T onu düşünerek, o olayları göz önünde bulundurarak tek tarafı seçti ve çocukları alıp geldi, bu fedakârlığı yaptı.”

S.T ise eşinin ifadelerine şunları eklemektedir:

“Mesela diyelim ki ben aldım iki çocuğu geldim kayınbabamın yanında oturdum. Genç bir kadını, iki tane çocuğum var, ben otururum çevre rahat bırakmaz. Oturursun peşine binlerce laf takar, kalk da kendini temizle. Anlatamıyorsun derdini anlatamıyorsun, açıklayamıyorsun. Her biri bir şey söyler. Şunu yapmak zorundasın. Ya gelip evleneceksin veyahut da çocukları bırakıp gidip başkasıyla evleneceksin. Yani o da imkânsız bir şey. Mesela şu olur. Eğer ki kayınbaba tarafı bir şey demezse, kız tarafı da bir şey demezse, çevrede oluşan laflar, efendim gelininiz çocukları bıraktı gitti, yabancıya vardı, yok namusları varsa mesela gitsinler kendi gelinlerini geri döndürsünler, öyle laflar kayınbaba tarafı kışkırtılıyor, kız tarafına yansıtılıyor. Orada iki aile birbirine düşüyor. Kan davası, şudur budur, kavgaadır yani böyle devam ediyor. Bizim buranın töresi, mesela ben kendim için söyleyeyim. Ben bu olayı yaşadım. Gittim ben, annemin evinde kaldım, çocuklarımı vereceğim baba tarafına ben başkasıyla evleneceğim, orda tabi ben çocuklarım olmadan nasıl bir hayat devam ettireceğim, nasıl mutlu olacağım. İkincisi çocuklarımı alıp geleceğim, kayınbabamın yanında oturacağım, o da çevreden gelen dedikodular kayınıyla aynı evde. Mutlaka bir yerde bir fedakârlık yapacaksın. Ya çocuğundan olacaksın, ya namusundan olacaksın ve yahut ta kardeş gibi denilen bir evliliğe katlanacaksın. Artık senin yüreğin, senin gücün hangisini tanırıyorsa ona. Töre bu...”

Çiftin yapmış olduğu açıklamalar yine töre kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, levirat tipi evliliğin nedenlerinden bir diğeri de sosyal çevrenin dul kalan kadına yaptığı baskı olduğunu ortaya

koymaktadır. S.T'nin annesi H.I kızının yapmış olduğu iki evliliği ve ikinci evliliğin nedenlerini şu şekilde değerlendirmektedir:

“S.T çok çekmiş bir insan, sevdiği vardı. Onunla evlendi, çocuk kaçırdı bunu. İki tane çocuğu oldu. Sonra kocası trafik kazası geçirdi. Kız ortada kaldı tabii ki, en sonunda getirdim yanıma. Eski damadın en küçük kardeşi geldi, ona verdik. Kim ona bakacak değil mi mecbur kaldı yani. Biz de mecbur kaldık. Mardin'e götürdüler. İki sene bizim yanımızda kaldı. Çok üzüldü kaynanası, hepsi üzüldüler. Allah var kaynanası kayınpederi kızı çok sevdi. En sonunda şimdi onlar Mardin'de oturuyorlar. Kocası çocuklara iyi bakıyor, onlar mutludur, rahattır. Allah'a şükür. Namuslu gururlu bir ailedir. Ama dul bir kadın kocası öldü. Götürmek zorundayım di mi? O benim hakkımdır. Ben de götürdüm. Onlarda soruyorlar. Kendi çocukları için soruyorlar. Senin kardeşin öldü yengenle evlen. Biz de düşündük, taşındık nasıl olsun? Amcasıdır. Çocukların amcası, bakmak zorundadır. Kimse onlara bakamaz. Çok insan da geldi bizim üstümüze. Dediler 'Bu kız onların hakkıdır, onların gelinidir'. Biz onlara hak verdik artık. Kızı onlara verdik. S.T evlenmek zorunda çünkü bizim törenimiz böyledir. Kardeşi dururken başka bir yere gitmek için izin vermiyorlar. Bunlar da onların namusu oldu. 'Bekârımız vardır, gene bizim gelinimiz olsun'. Bizim törenimiz öyledir. Güneydoğuda herkes yapar. Namus meselesi için ben çok düşkünüm ondan verdim kızı. Namusuyla şerefiyle bir aile tanıdık.”

S.T'nin dayısı M.Y ise şunları belirtmiştir:

“S.T ilk eşine kaçtığında, ben bir gün aradım 'S.T nasıl' diye sordum. Kardeşimin eşi bana dedi ki 'başın sağolsun'. Ben de dedim ki 'Hayırdır'? Onun için ölmüştü babası için. Çünkü örf ve adetlerimizde kocaya kaçmak son derece sakıncalı ve tehlikeli bir durum. Örf ve adetlerimizde kaçan bir kızın davasını yaparlar ama biz o davaya gitmek istemedik ne kardeşleri ne annesi ne babası. S.T'nin hayatında iki tane başsağlığı aldım. Bir tanesi kaçışında, bir tanesi kocası öldüğünde. Kocası ölünce, kız güzel insanlar istemek için cesaret arıyordu. Yıkılması gereken çok ağır bir kural: töre kuralı biz S.T'yi evlendirecektik. İki tane çocuğu vardı. Ben bizzat törelerin uyguladığı bu kurallara çok karşı olmama rağmen maalesef ben de boyun eğmek zorunda kaldım. 'S.T'yi kaynına vereceğiz'. Bizim için bir ölümdü. S.T'nin tekrar kaçışına benzer bir durumdu ve biz AB'ye müracaat etmiş bir ülkeyiz. Biz iki tane ülke yaşıyoruz bu ülkede: Biri doğu ve güneydoğu'nun ağılık devri ve bir tanesi de normal kültürlü okumuş bir Türkiye. İlk önce bizim yapmamız gereken bazı şeyler var. Doğu ve

Güneydoğuda yaşanan töre cinayetlerini, insanlığa aykırı örf ve adetleri ortadan kaldırmamız gerekir. Bu karar verildikten sonra, yani S.T kayını ile evlenecek kararı, ben ve ailesi oturduk düşüündük. Dayısı olarak, annesi ve babası çıkış yolunu bulamadık muhakkak bu işin gerçekleşmesi lazımdı. Çünkü hem çocukları kendi amcalarının yanında olacak korunacaklar hem de S.T ayrıldığı eve tekrar geri gidecek. O da diyor ki dayı, ben çocuklarımı çok seviyorum. Kocamı da çok seviyordum kocam öldü ama bunun bir çıkışı vardır. Ben kayınımla evlenmek zorundayım çocuklarım adına. Ben bunu kabul etmek zorundayım. Bu şekil bir baskı sonucu biz S.T'yi vermek zorunda kaldık."

Levirat evliliğinin ekonomik nedenlerine baktığımızda ise taygeldi ile benzer özellikler karşımıza çıkmaktadır. Levirat tipi evlilik, aileye ait toprak ve malın bölünmemesi, aile içinde kalmasını sağlamakta; aile işgücü kaybı yaşamamakta, aileyi bekâr oğulları için yeniden başlık parası vermekten kurtarmakta ve böylece geline verilen başlıkta boş yere gitmemektedir.

3.3. Kan Bedeli Evliliği

Kan bedeli evliliği, levirat gibi törenin şekillendirdiği evlilik çeşitlerinden birisidir. Ülkemizde daha çok Doğu ve Güneydoğu bölgemizde uygulanmaktadır. Kan davası evliliği için Urfa'dan seçtiğimiz örneğimizde, iki aileyi de yakından tanıyan bir kişinin araya girerek aileleri barıştırmak istemesiyle birlikte, çiftimiz evlenmiş, böylece aileler arası devam eden kan davası sonlanmıştır. Kan bedeli evliliği yapan H.K, iki aile arasında kan davasını başlatan olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"1950'de babam arkadaşlarıyla bizim çiftliğimizde oturup sohbet ederken bitişik köydeki bir komşumuzla aralarında bir hayvandan dolayı bir olay çıkmış. Babam vuruluyor o köyde. Olay olduktan sonra en büyük ağabeyimiz babamızın intikamı olarak kan davasına başlıyor ve kan davasıyla 8,5 sene mahkûm geziyor dağlarda, taşlarda. Karşı tarafımızda kan davası olanlardan intikam almak için. Burada 5-10 kişi derken adam ölüyor, 8,5 sene sonra abim 1960'da idam oldu Adana'da. Ondan sonra 25-30 sene bizim davamız devam etti. Bizim aile büyüklerimizden 3 tane kardeşim vefat etmiş, biri idam olmuş, bir kardeşim sürgün olmuş. Bunu bitirmek kolay bir şey değil. Urfa'nın ileri gelen adamları bu olaya artık bir son verilmesi gerektiğini söylediler ve ailemizin büyükleri bunun ileri gidip daha kötü neticeler vermemesi için böyle bir barış kararı aldılar. Barışımız araya girenlerle sağlandı."

Aileler arasında barışın sağlanmasında aracı olan H.A olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“İki aile arasında keçilerin bağın içinde otlaması nedeniyle çıkan münakaşa sonucunda kan davası meydana geldi. Sonra aile büyükleri niye barışmıyorsunuz ne alıp veremiyorsunuz dediler. L.P valla alıp verecek hiçbir şeyimiz yok, bizden bu kadar adam öldü, onlardan da öldü. Ortaya giren bir yemek düzenleyecek bizi barıştıracak. Peki dedim ben sizin aranızda girsem olur mu? Dedi olur neden olmasın ama dedim aranızda girdim sizi barıştırdım, sonunda bir şey olursa olmaz. Dedi ki tam güvence vereyim. Mademki sen aramıza giriyorsun senin bir çıkarın yoktur, bizden bir şey çıkmaz. Dedim peki ben karşı tarafla da görüşürüm. Görüştükten sonra size haber ederim. Bir gün geçti. Ben karşı tarafa haber yolladım Biç kaç araba tuttuk kalktık M.K’in köyüne gittik. Birbirlerine sarıldılar, barıştılar. Bu seferde onlardan söz aldım. Onları getireyim oraya diye. Bir hafta sonra da onları getirdim. Bunlar barıştılar. Artık aradan zaman geçti. Bunları nasıl yapamaz? Sağlam bir yere oturtak. Dedik gelin size bu A.K’nin kızını istiyek kabul ettiler. Ben kalktım gittim, A.K’in kızını istedim. Bir de soruyom etrafta başlık ne kadardır 10,12,15 bin bilemedin 20 bin. Tabii büyük ailedir. Başlığı 35 bin lira. Dediler ne söylersen biz kabul ediyoz. Karşı tarafta öyle dedi. Bunların düğünlerini yaptık. Kızı çıkarttık. Dedik inşallah sonu iyi olur. Bugüne kadar selamat götürdü. Artık korkum yok, kan bağı oldu birbirlerine...”

H.A evlenirken kız tarafına başlık parası verilmesinin nedeninin, bu evliliğin kan yerine yapılmadığıyla açıklamaktadır. Ona göre iki ailenin çocukları arasında yapılan evlilik, aileler arasındaki kan davasının, kan birliğine dönüşmesi yönünde işlev görmekte; böylece aileler arasındaki barışın sağlam ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Kan bedeli evliliğinde ise kızın kan yerine verildiğini, kız evine başlık parası verilmediğini, erkek ailesinin kızın hayatı boyunca kan davasını başına kakılacağını belirtir. Ancak literatüre bakıldığında, kan bedeli evliliğinin uygulamasıyla ilgili görüşler, öldürülen kişinin kan bedeli olarak para, altın, ev ve tarlanın yanında kızların da verildiği yönündedir (Sezen, 2005).

Örneğimizi oluşturan çiftimizden H.K evlenme nedenini örf, adet ve töre ile açıklamaktadır.

“Bizde örf, adet, töre var, aileler arasındaki barışın daha sağlam olması için karşı taraftan kız alıp verme durumundan dolayı, ailenin en küçük oğlu ve bekâr olduğum için, onların kızını bana verdiler. Nikâhla aldık.

1977'de evlendik. Evlenirken annem de sordu, büyüklerim de sordu. Sen bu kızı alacaksın, kan davası diye alıp buna kandan dolayı hakaret edeceksen bunun vebaline girme. Bizim de çok şükür öyle bir olayımız olmadı. Bizim büyüklerimizin ağzından çıkan kelime artık tamamdır. Büyüklerimiz he dedi mi he, yok dedi mi yok. O günden bu güne de aramızda bir pürüz çıkmadı. Barış yaptıktan sonra düğünümüzde, barışımızda, taziyemizde hepsi bir. Eskiden böyle bir olay olmamış gibi bir birimize yakın olarak gidip geliyoruz..."

H.K'nin eşi R.K'de eşini onaylayarak şunları eklemektedir:

"Zoraki verme olayı yok. Herkes kendi örf âdetiyle... Yani bizim mesafemiz yakın olduğu için bir kız verilirse bu dava daha sükûnete bağlanacağından, daha sağlam olacağından dolayı beni verdiler. Yani her barışta kız verme olayı yok... Seni vereceğim, istesen de vereceğim, istemesen de vereceğim Ne yapacan, babamıza karşı gelebilir miydik. Ben çok şükür kocamla mutluyum da razıyam da. Bize karşı iyi, ailesi de iyi."

Oğulları S.K ise annesi ve babasının evliliğiyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Bir yerde bizi gördükleri zaman, a işte bunun annesi kan yerine verildi, bunun annesi siyah bağlanarak getirildi diye bize şey yapan da vardı. Biz de o zaman çocuk olduğumuz için ya siz nasıl kan yerine verilmişsiniz, ne yapmışsınız işte genç yaşta bir çocuğa söylenmemesi gereken şeyler. Şimdi bizim aklımıza geliyor da keşke bizim aklımız bassaydı da gelip ailemize sormasaydık, böyle olunca mecburen ben bakıyordum annem de üzülüyordu babam da üzülüyordu. Bize bir şey söylemiyordu ama biz her ne kadar çocuk olsak da anlıyorduk yani kötü bir şey olduğunu. Kan davalarında kız alıp vermede hep siyahlar içerisinde, çarşafklar içerisinde götürürlermiş. Yani yüzüne siyah peçe örterlermiş. Artık her halde bunun kan yerine verildiği belli olsun diye böyle bir gelenek varmış. Ama çok şükür bizde öyle bir şey olmamış, iyi ki de olmamış."

Diğer evlenme şekillerinde olduğu gibi, kan bedeli evliliğinde eşler açısından kan davalı olmaktan, kan-birliğine (karı-koca) olmaya dayanan bir rol değişiminden bahsetmek mümkündür. Kan bedeli evliliği, feodal yapıya sahip geleneksel toplumların sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla toplumsal ihtiyaçtan türemiş doğal bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörede yaşayan bireyler, bu tip evlilik ile kan davalarının daha kısa sürede bittiğini ve kurulan barışın daha sağlam temellere dayandığını ifade etmektedirler.

3.4. Berder (Berdel) Evliliği

Berder evliliği için Urfa ve Mardin illerinden seçtiğimiz örneklerimizde berder kardeş çocukları (kuzenler) arasında uygulanmıştır. İlk örnekte C.Y ve kız kardeşi T.Y ile İ.Y ve kız kardeşi K.Y arasında gerçekleştirilen evliliğin temel nedeni her iki ailenin de ekonomik sorunları olması ve bu nedenle bölgede kural haline gelen başlık parasını ödeyememeleridir. İ.Y'nin konuyla ilgili ifadeleri bunu açıkça gözler önüne sermektedir:

“En başta ben başlık parasıyla evlenecektim. Önce kız kardeşimi başlık parasıyla evlendirip sonra da ben evlenecektim. Benim istediğim bir kız vardı, onu alacaktım. Berdele karşıydım ben ama ailemin hepsi üzerime geldi. Maddi durumumuz iyi olmadığı için ortaya berdellik çıktı. Berdellik yüzünden bunu yapamadım. Burada bizim aşiret usulleri, mecbur büyüğü dinleyeceksin”

C.Y'nin ifadeleri de İ.Y'i desteklemektedir:

“Bir gün gelip bacımın bir tanesini istediler, başlık parasıyla. O kişiler yabancıdır. Bir vesile ile tanıdıklarıyla gelmişler, bacımı gördüler beğendiler. Biz bu kız için talibiz dediler. Evet dersiniz, anlaşalım. Biz dedik amcamıza, dayımıza mecbur haber verecez. Mesela bu yabancı adam gelir, başlığı verir çeyizini yapar, gelinin çıkacağı güne kadar amcamla dayım bu işi bozabilir. Bizde böyle eskilerden kalma bir adettir. Yakın varken yabancıya kız veremeyiz. Biz amcama gitmeden amcam haber almış, aksam arabasına binmiş gelmiş bize. Dedi böyle bir durum bacınızı evlendireceksiniz yabancı bir kişiyle, öyleyse benim bir kızım bir oğlum var evlenme çağına gelmişler, hem sizin maddiniz kötü, hem bizim maddimiz kötü. Gel biz bunları berdel yapak. Babam, ablam, kardeşim hepimiz üstüne gittik İ.Y'nin dedik mecbur biz bu evliliği yapacağız, bu berdel şeyini. İ.Y başka bir kızı istiyordu, Allah razı olsun bizi zor duruma bırakmadı. Konuştuk ikna oldu, ama ona haksızlık oldu. Bizde kadın sözü geçmez. T.Y'i danışmadan evlendirdik, herkese de böyle geçerlidir. Bizim burada kadın ve erkek evlenirse büyüklerin sözü geçer kızın kimi istediği ise önemli değil. Büyüklerin babası ne derse o olur...”

İ.Y'nin eşi T.Y de berder yapılırken, çocukların fikrinin sorulmadığını, tamamen büyüklerin kararlarına tabi olduklarını ifade etmiştir.

“Ben berdel olmayı istemedim. Niye istemedim çünkü biliyorum, büyük ablam da berdel oldu. Onu gördüğüm zaman istemedim ama bir şey söyleyemem. Çünkü babam karar verdi. Ne iyi ne kötü ne hayır

dedim. Bitirdiler kendi aralarında. Geldiler burada oynadılar, nişan taktılar hiç hevesli değildim. Hiçbir şey diyemem de sadece susup ağladım. Bir de biliyorum hayatımın kötü olacağını ama bir şey diyemem... Kızımı asla. Ölsün bile. Asla benim çektiklerimi ona çektirmem. Elimden geleni yaparım. Benim hayatım yıkıldı. Onların hayatı yıkılmasın..."

C.Y'nin eşi K.Y'de bu konuda benzer görüşlere sahiptir:

"3 tane kızım var. Onların böyle evlenmesini istemiyorum. Hayalleri gibi olsun. İsteddiği kişiyi alsın. Simdi kızımı evlendirsem babasına böyle desem babası kabul etmez. İsteddiği kişiye verir: ihtiyara da gence de. Erkeğe karşı gelemeyiz. Boynumuz kıldan incedir erkeğe karşı gelemeyiz. Kanunumuza aykırıdır."

Bu tür bir evlilik anlaşmasında her iki tarafın da ekonomik çıkarları belirgindir. Geleneksel hayvancı ve tarımcı ekonomiye sahip kültürlerde, bir evlilik güvencesi olarak bilinen, güvencenin parasal akçesi başlık, ortadan kalkar. Çünkü iki taraf da birbirlerine bu konuda para ödemeyeceklerdir. Bunun yanında, düğün harcamalarında açıklıkla görülen bir ekonomik denge sağlanmış olur. Söz gelişi, "A" ailesi gelinleri ve gelinin yakınları için neler alacaksa, kızları için de aynı şeyin alınmasını bekleyeceklerdir. Bu durum onları aşırı ve gereksiz harcamalarda frenleyecek, gövde gösterisine yönelik kimi harcamaları da denetlemiş olacaklardır. Çeyizler dengeli düzenlenir, düğün aynı gün yapılır, düğün harcamaları ortaklaşa pay edilir. Uygulamaların daha ilginç tarafı, gelin çeyizi götüreren araç (traktör, at arabası, vb) ve gelin atı, karşı tarafla eşit zamanda hareket eder ve yol ortasında karşılaştıklarında, birinin çeyizi öbür tarafın arabasına aktarılır; çeyizler araba, atlar binek değiştirir; kümeler geldikleri yöne dönerler. Böylece tam anlamda bir "ekonomik uygunluk" zaman, güç ve para açısından sağlanmış olur (Balaman, 2002: 43).

Balaman'ın berder evliliği ile ilgili saptamaları örneğimiz açısından da geçerlidir. Çiftlerin ifadelerine bakıldığında berderde eşitlik ilkesinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. İ.Y:

"Her birimiz karşılıklı ne alırsak aynıdır. İki taraf da eşit olacak berdelin usulü böyledir. Ne sen fazla alacaksın ne eksik alacaksın hepsini aynı... Çamaşır makinesi, buzdolabı, koltuk, elbise hepsi eşit olacak. Her şeyi biz eşit yapıyoruz."

Benzer şekilde C.Y'de şunları belirtmektedir:

“Herkes kendi kızının çeyizini yapar. Biz kendi bacımızın çeyizini yaptık. 4-5 milyar masraf yaptık. 10-15 tane altın yaptık. Bilezik yaptık. 15 tane yorgan döşek yaptık 8 kat elbise yaptık. O tarafta aynı. Yemek verdik, davet ettik insanları, arkadaşları, akrabaları düğünü yaptık, değişik böyle olur. Bizim taraf mesela düğün günü gelini bindirir. Karşı tarafta gelini aynı zamanda bindirir. Köyümüzün en orta noktası neresiyse orda gelir takas ederiz. O bir gelini götürür, öbürü de bu gelini götürür. Mesela kadınların -Allah etmesin yani bu Allah’ın emridir- bir tanesi vefat etti. Öbürünün karşılığını gelir başlık olarak verirler. Yoksa çeker götürür öbürünü. Sizin kızınız öldü, ben de başlık paramı alırım sizden derler.”

Berder dört kişiyi karşılıklı bağlamaktır aslında, eşitlik ilkesi her iki evli çiftin ilişkisinin birbirine bağlı olmasına neden olmaktadır. Bu eşitlikten bahseden Balaman (2002)’a göre, berder aileler arası dirlik ve düzenin daha bir sağlam, sağlıklı ve uyum içinde sürmesi, eşit koşullardaki ortaklıklardan temellenmektedir. Geleneksel kültürlerdeki erkeğin güçlü otoritesinin ve egemenliğinin gelin üzerinde kötüye kullanılmasına bu evlilik biçimi izin vermemektedir. Sözelimi, ailelerden biri, evlerindeki gelinlerine anlamsız, gereksiz ve haksız kimi davranışlarda bulunursa (kocanın karısını dövmesi, kayınvalidenin gelini zor işlere koşması vb.) kızlarının bulunduğu karşı taraf da aynısını ödün vermeden yapacaktır. Örneğimizde de bir çift arasında çıkan huzursuzluk ya da ayrılığın diğer çift açısından da aynı sonucu doğurduğu dikkat çekmektedir. Bu anlamda İ.Y ile T.Y arasında çıkan huzursuzluk, C.Y ve K.Y’nin ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. İ.Y içine düştüğü zor durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Evlendikten 1-2 sene geçtikten sonra araya bir tatsızlık girdi. Ben huzursuz oldum. Benim hanım kızdı gitti, ertesi gün ablamı göndermişler. Ablam karşı tarafta huzurlu, çocuğuyla, kocasıyla iyi anlaşıyor. Ablamın suçu nedir? Bu berdeliğin kötü olduğunu herkesin duymasını istiyorum. Berdelin iyi olmadığını biliyorduk ama başlık parası yüzünden berdele mecbur kaldık. Başlık parasının kalkmasını istiyorum Kalktığı zaman ne berdele gerek var ne bir şeye. İstedğini alırsın o zaman dört kişiyi de bağlayamazsın. Hepsi bizim başımıza başlık parasından geliyor.”

Berder evliliklerde kızlardan birinin ölmesi durumunda, mevcut ortaklığın devamı amacıyla dul erkek, başlık parasını ödemediği ergen baldızını eş olarak ya da bir başkasıyla evlenecekse başlık parasına ölen kızın evinin katkıda bulunmalarını isteme hakkını elde edecektir. Bu durum kimi zaman net bir biçimde açık-seçik ortaya konulup pazarlık edilirken kimi zaman da anıştırmalarla belirtilir (Balaman, 2002).

C.Y'nin eşi, K.Y'de berderin iki çiftin ilişkisini birbirine bağlayan özelliğinden yakınmakta ve bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bizim burada birisi kızarsa ötekisi de aynı. Mesela yengem abimin karısı evine gitti. Benim sabah gelmem lazım, bazıları hemen gelir, bazıları sabah gelir. Eşim “Git babana” dedi, çocuğumu aldılar, mama yemiyor sadece emziriyorum yine de gönderdiler beni. Babamlar sordu ‘çocuğun nerde?’ diye, dedim ‘aldılar’. Ben geldim, yürüyerek geldim; ta o köyden bu köye kadar oturdum ağladım, çocuğum için ağladım, daha onun günahı yok küçük. Elimden bir şey gelmiyor. Akşam çocuğumu gönderdiler. Berdel niye iyi değil, işte bu konudan, insanın hayatı mahvoluyor. Ben eşimi seviyorum, iyi anlaşıyorum onunla ama bırakmıyorlar ölünceye kadar da bırakmazlar. Biz buna kızıyoruz. Bu böyle devam ediyor. Kader böyle mi? Bizim kaderimiz böyle. Sadece vuruluyoruz yerden yere, kimse çıkıp demiyor, niye ne için. Abim yengeme bir laf söylese benimki gelip aynısını söyler. Ayıptır söylemesi bu ayakkabı almasa benimki de almaz, abim karısına elbise almasa benimki de aynı. Şimdi ben yeni ayrı eve çıktım. Sen ayrı eve çıkmışsın daha berdelin çıkamamış, ona ev yapın. Berdelime ev yapılmazsa benim hayatım mahvolur mahvederler. Ne yapabilirim, çıkartan yol yok. Sadece boynumu eğip bakıyorum. Bizim buradakiler berdel konusunu tutmuşlar bırakmıyorlar. Başlık da tabii iyi değil ama berdelen daha iyi gene belki kafası rahat olur, hayatları yıkılmıyor. Berdelde dört kişi sürükleniyor...”

Berder ile evlenen çiftlerden C.Y'nin yapmış olduğu açıklamalar, bir çiftin evlilikte yaşadığı problemlerin evlenen diğer çift için de bağlayıcılığı olduğunu ortaya çıkarmaktadır:

“Benim bir ablama da berdel yapıldı. O ablamın şimdi beş tane çocuğu var. Ağabeyime de berdel yapıldı onun da on tane çocuğu var. Şimdi bunlardan bir tanesi kızarsa, öbürü de bakarsın bütün çocukları bırakmış gelmiş, çocuklar perişan olur, rezil olurlar. Mesela 1-2 ay önce bizim yan köyde iki tane berdel vardı. Her bir tanesinin dört tane oğlu vardı, sekiz çocuk ortada kaldı, boşandılar. Çocuklar ortada kaldı, nedir? Öbür taraf anlaşıyorlardı ne güzel geçiniyorlardı. Öbür çift çok seviyorlar birbirlerini, Geçersiz! Büyüklerin dediği olur. Mesela kadınların, Allah etmesin yani bu Allah'ın emridir. Bir tanesi vefat etti. Öbürünün karşılığını gelir başlık verirler. Bunun mantığı aşiretle ilgili. Adamlardan birisi ölse zaten bizim burada kadın oturmaz, ancak 50-60 yaşında olur. Bizim genç kadınlarımız burada oturmaz. İsterse on tane çocuğu olsun. Evlendirirler. Mesela, ölen kişinin kardeşleri varsa onların bir tanesinin bu kadını alma mecburiyeti var. Kocasız

kadın 50 yaşından önce oturmaz bizde. Bizde töre diye geçiyor. Mesela ufak bir söylenti olsa, bir gün bir kişi gelmiş yani falan bir kadının ismini burada pis çıkarsa, bakarsın ertesi gün kadın ölmüş, kızın söz hakkı geçmez burada”

C.Y'nin babası M.Y. ise berder evliliğine neden mecbur kaldıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Ha benim şimdi 9 tane çocuğum var. 4'ü evli 1'i tane bekâr (burada sadece erkek çocuklarından bahsetmektedir). Benim hükmüm yok. Çocuklar diyor, baba bu traktörü satak kardeşimi evlendirek. Traktörü satsam tarlayı da satmam gerek. Bir tarla traktör olmasa bir işe yaramıyor. Tarla traktörsüz olmaz, traktörü satsam da hiç alamam Bizim milletimiz kızını yabancıya vermez. Büyüyünce akrabasına verir, çok başlık parası istenir gücümüz yok. Benim elimde arazi 51 dönüm, benim gücüm yok. Mecbur olduk böyle berdel yaptık...”

Geleneksel kır toplumunda doğal bir evlilik çeşidi olarak ortaya çıkan berder evliliği, başlık parası, mal ve mülkün aile içinde kalması gibi birtakım sorunlara çözüm bulmada aileyi rahatlatan bir uygulamadır.

Urfa'dan seçtiğimiz ikinci örneğimiz de berder, yine kardeş çocukları arasında gerçekleşmiştir. İlkinden farklı olarak bu evlilikte çiftler arası sorun yaşanmamakta, çiftler birbirleriyle severek evlendiklerini ifade etmektedirler. Burada dikkat çeken husus, çiftlerin berderle ilgili olarak anlattıklarının birbirine paralellik göstermesidir. A.B'nin ifadesine baktığımızda berder evliliği yapmasının temel nedeninin başlık parası geleneği olduğu dikkat çekmektedir;

“Cep kıtlığı da var, yoksulluk da var. Değişik bizim için avantajlı. Parasız kimse kızını vermiyor ki, bacın varsa değişik yaparsın, başka yolun yok. Millet kızıyla değişik yapıyor, kızı var başkasına veriyor. Kendisine eş alıyor... Amcaoğlu S.B beni evine davet etti, oraya gittim. Bir gece kaldım, H.B'yi gördüm beğendim. Ben bacımı verdim, o da bacısını verdi, evlendik. Evleneli 31 yıl oldu, herhangi bir sorun yaşamadık huzursuzluk ille olur aramızda çözüyoruz. Abisine gitmesine falan fırsat vermedik ufak tefek münakaşaları aramızda hallediyoruz... Berdel iyi bir şey değildir. Amcaoğlu karşı taraftaki bacıma kötü muamele yapsaydı ben kız kardeşini getiriyem, kız kardeşini ona veriyem. Böyle yani. Benim kız kardeşimle onlar anlaşamıyorsa dövüyor, hakaret ediyor, benim evime koyuyor. İster istemez, ben ne kadar mutlu olursam oluyum, o benim namusumdur kız kardeşimi illa gönderirim. Ben kız kardeşimi getirdim onun kardeşini göndermek zorundayım. Eğer param varsa, onun başlık

parasını verebilirim o da var. Başlık parası neyse versin diye. Tamam biz onlara (kızlara) söz hakkı vermeyiz, ama haklarını da yedirmeyiz. Kız kardeşim nerde olursa olsun ben bacımın arkasındayım.... Örneğin benim karım öldü ben ondan ya başlık alırım, ya kız kardeşimi alırım. Onun karısı öldüğünde de aynı şekilde. Param olsa, ona bırakabilirim, akrabamdır çünkü ama akrabam olmasa param olsa bile başlığı alırım ondan”

A.B'nin amcaoğlu S.B de evliliğe karar verme ve evlilik sürecini benzer şekilde anlatmaktadır:

“Berdel kararını biz gençler verdik. Büyükler karışmadı kızlar da kabul etti. Biz zaten amcaoğullarıyız. Birbirimizi her gün görüyoruz. Büyükler çeyizlerimizi yaptılar. Hepsi bir hafta sürmedi. Ben kendine dedim. Sen başlık mı istiyisen berdel mi yapak. Yok dedi berdel yapak. Evet berdelidir, ama mutluyuk. Onlar da razı biz de razıyık... Ask var, ask nasıl yok... Karşı tarafta kız kardeşim kötü muamele görürse. Bir iki defa uyarırım. Ama devamlı sürerse kız kardeşime soracağım, eğer boşanma niyeti varsa ben de onun kız kardeşine ne kadar başlık isterse veririm. Fakat öyle yaparsa senin bacın benden nasıl boşandıysa ben de mecbur kalırım boşanmaya”

A.B'nin babası A.B ve S.B'nin babası H.B'nin ifadelerinden de berder evliliğinin ailelerin ekonomik durumlarıyla, başlık geleneğiyle ve töreyle birebir ilişkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Buna göre A.B:

“Şimdi eğer kızımı yabancıya vermek istersem ve kardeşim, kardeşimin oğlu, amcam, amcam oğulları veyahut aşiretten birisi olursa bu kızı ben vermem der ve verdirtmez. Örf adetlerimiz böyledir. Der ki ben yabacıya senin kızını verdirmem ben alacağım”.

H.B:

“Aslında berdel demek dört kişiyi birbirine bağlamak. Dört insanı bugün bir kaderde bağlıyorsunuz yani. Kızların hiçbir hak ve hukuku yok. Baba kızı beğenir gelir ‘oğlum ben sana falanın kızını alacam” maddi durumu da bilhassa zayıf oldu mu kızını verir karşı tarafın kızını alır. Ne kızlar çocukları görüyorlar, ne çocuklar kızları görüyorlar. O şekilde evlenme olur biter... Şimdi berdel diyorsunuz. Adamın durumu yok yani. Durumu zayıf kızı var, oğlu var ne yapacak? Hani açıkçası burada başlık parası olmadan kız alamazsın, ana başlık bu, berdeli de hepsini de içine alan başlık parasıdır.”

Mardin'in Kızıltepe ilçesinden seçtiğimiz örneğimiz öncekilerden farklılıklar sergilemektedir. Amca ve teyze oğulları arasında berder evliliği olmakla birlikte, hem kendi anne-babaları hem de kendileri eşleriyle berder yapmışlar, bunun yanı sıra kendileri arasında berder ile birlikte beşik kertmesi yapılmış ve aileler kendi çocukları arasında da beşik kertmesi yapmışlardır. Bu evlilik şeklinde beşik kertmesi ve berder bir arada görüldüğünden değişik bir örnek arz etmektedir. Çiftlerden Ş.K ve C.K ile L.K ve A.K arasında 1987 yılında berder yapılmıştır. Çiftlerden ilkinin sekiz, ikincisinin ise yedi çocuğu vardır ve bu çocukların dördü arasında beşik kertmesi yapılmıştır. C.K'nın ifadelerinden eşi ve kendisi arasında da berderin yanında beşik kertmesi uygulandığı anlaşılmaktadır.

“Ben 7 yaşındaydım, kaynanam eşime hamileydi, doğum yaptı. Bir kız çocuğu dünyaya getirdi, o zaman dediler bu senin artık sen bununla evleneceksin, aynı gün kucağıma verdiler. Hatta bu senin nişanlın dediler, şaka maka tamam dedim kısmet işte kucağımda büyüdü. Ninniler söyledim, beşiğini sallardım, annesi bir iş yaptığında ben bakardım yani, aynı avluda oturuyorduk teyzem olur annesi, tabi hemen hemen annesi kadar ben de baktım büyüttüm sonra evlenmemize bir hafta kala bana hala abi diyordu, yani, bazen ben diyorum nişanlımsın falan diyordum, olsun diyordu sen benim amcamın oğlusun, abi diyordu, sonra bizim bir tane kız kardeşimiz vardı, eşimin abisi de tek erkekti. Tesadüfe bak, biz üç erkek bekârdık onun da üç tane kız kardeşi vardı bekârdı. Artık bir berdel işi yaptık, üçlü berdel yaptık. Bizde başlık yok, yörede var bizim ailede yok... Şu anda 5 tane erkek 3 tane kız çocuğum var, mutluyuz çok şükür, amca çocuklarıyız, berdel yaptık, hem berdel hem benim beşik kertmem oldu. Beşik meşik hikaye günümüzde artık, o eskidendi, eskiden öyle oldu ama şimdi büyüse ben bazen diyorum kızım gelinlik dahi giyse, sevmiyorum dese o gün geriye bozarım yani, sevdiğine gitsin derim, yani o eski kafa... Töreyi öyle sağlam koruyanlar var, biz o töreyi bu zamanki gençliğe artık feda ettik... Bizim ailede eskiden beri yok, böyle berdel falan olsa da başlık parası yok. Biz kaldırdık birbirlerini seviyorlar ben başlık parası isteyince ne olacak, başlık parasını kazanabilmem için, o kızı ya pamuk tarlasına tekrar götürüp çalıştıracamız artık ne yapayım yani, ama en iyisi baba tarafı ne kadar masraf yaparsa kız tarafı da o kadar masraf yapar çeyizlerini düzeriz, günümüzde bu yani artık. Ama biz ufakken söyledik birbirlerini seviyorlar gerçekten şu anda, ben bazen diyorum sevmiyorsanız vazgeçelim, yok diyorlar aman iyi...”

C.K'nın ifadelerine baktığımızda beşik kertmesi evliliğini onaylamadığını belirtmesine karşın, berder evliliği gerçekleştirdiği amcasının oğlunun çocukları ile beşik kertmesi yaptığını belirtmektedir. Amcasının oğlu A.K'nin de beşik kertmesiyle ilgili ifadelerinin benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

“3 erkek, 4 kız 7 çocuğum var. Bunları da şu anda berdel yaptık. Dört çocuğumuz arasında beşik kertmesi de var, ufakken söz verdik. Evlenmeleriyle ilgili zorlama yok bizde, başlık falan da yok.”

C.K, “Hem eşinizi büyüttünüz hem de evleneceğinizi biliyordunuz bu sizi rahatsız etmedi mi? Evlenmek için başkasını düşünmediniz mi? sorusunu: *“Hiç birini düşünmedim. Evlilik yaşına gelene kadar da hala kucağımdaydı, bazı çocuklar döverdi veya ağlardı inanın deliye dönerdim nasıl ağlatıyorsunuz diye... Başka bir kıza da bakmıyorduk nişanlım var diyorduk, herkes de biliyordu ama şimdiki aklım olsa evlenmezdim, biraz daha bekâr kalır yaşardım, gözümüzü açtık hemen nişanladılar, o yüzden çocuklarıma diyorum sevmiyorsanız söyleyin kesinlikle bu işi yapmam. Her seferinde daha çok seviyorlar birbirlerini”* şeklinde cevaplamıştır.

“Peki sizin evlenmek istemiyorum demeye hakkınız var mıydı?” sorusuna yanıtı ise;

“Vardı, evlenmiyorum derdim veya başkasıyla anlaşmışım, o zaman da köy durumuna göre, bizim eski zamana göre ya kaçırırdım ama sonuçta olan yine bize olurdu, iki tarafı da perişan ederlerdi. Keserlerdi, doğrarlardı veyahut öldürürlerdi... Veya isterdim, gerçi vermezlerdi derlerdi nişanlısı var, yani benim malımdı o, büyütmişim o yaşa getirmişim, ben cayarsam ya birini kaçırır giderim ya da ben başka bir memlekete kaçır giderdim orada gizli bir evlilik yapardım ancak öyle olurdu.”

Tarafların verdiği ifadelerden, dışarıya kız vermenin veya dışarıdan kız almanın tercih edilmediği, ekonomik durumu dışarıya göre daha kötü olsa da huyunun suyunun bilinmesinden ötürü içerden evlenmenin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle kadınların ifadelerinde belirginleşmiştir. Ş.K “Neden evlendiniz?” sorusuna *“çoluk çocuk için, ev için.... Amcamın oğlu istedim, yabancı adam olsa sağı solu belli olmaz”* şeklinde cevap verirken; L.K ise çok zengin ya da yakışıklı bir adamla evleneceğine amcasının oğlunun daha iyi olduğunu belirtmiştir. İçerden evlenmelerin çiftler arasında çıkabilecek büyük anlaşmazlıkları ve boşanmaları engelleyici bir işlevi olduğu görüşünü paylaşan çiftlerimiz, diğer berder örneklerinden farklı olarak bir taraf da boşanma durumu olduğunda, öbür tarafın boşanmaya zorunlu olmadığını belirtmekte ama aileler arası

ilişkilerde büyük sorunlar çıkabileceğini de eklemektedirler. Buna göre C.K;

“Şükür bizde kavga yok, yani bir evde bir tartışmamız olur karı koca arasında ufak tartışmalar olur ama iki dakika sonra biter, bizde kin öyle şey yok yani, hele kadın dövme hele sövmek, sövsem kime söverim, dövsem nasıl döverim yani amca çocuğu evde maşallah bu kadar çocuğun annesi emeği var, emektar.”

“Berder nasıl yapılıyor?” sorusuna C.K'nın verdiği cevap şu şekildedir:

“Berdel yapılacağı zaman iki köyün tam ortasında buluştuk. Arabalar yan yana durdu. Kızlar aynı anda biri bir arabaya öbürü diğerine bindi, yani bir formalite bir değiş tokuş yapıyoruz. Çeyizlerin ikisi de beraber yapıldı, iki tarafa da aynısı alındı. Aynı bir düğün yapıyoruz, misafirleri bir yerde ağırlıyoruz. Diyelim yirmi tane araç buradan gidecek, yirmi tane araçta oradan gelecek. İnsanlar biniyor gidiyorlar bir yerde buluşuyorlar, değiş tokuş yapıyorlar, tekrar geliyorlar birini bu eve birini o eve götürüyorlar, düğün tekrar devam ediyor.”

A.K ekliyor:

“Değiş tokuşlarda kavga çıktığı bile olur. Yok siz biraz gelin, onlar yok siz biraz gelin. İşte arabanın kilometresi var ya onla ölçerler. Beş metre az geldiniz diye bir seferinde iki kişi yaralandı.”

Çiftlerin ifadeleri berder evliliğinde eşitlik ilkesinin büyük önem taşıdığı yönündeki literatürü desteklemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada ele aldığımız geleneksel toplumlara özgü dört evlilik şekli de, içinde buldukları toplumsal yapının değer yargıları ve ihtiyaçlarından ortaya çıkıp, şekillenmiştir. Bu anlamda içe kapalı özellik sergileyen geleneksel toplumlar, söz konusu evlilik şekilleriyle aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerini düzenlemektedirler yorumunu yapabiliriz.

Evlilik şekillerine bakıldığı zaman öncelikle her dört evlilik için de evlenen çiftler açısından birtakım rol değişimleri ve rol çatışmalarından söz edebiliriz. Buna göre taygeldi evliliğinde üvey kardeşlikten; levirat evliliğinde yenge-kayınbiraderlikten; kan bedeli evliliğinde kan davalısı olmaktan ve berder evliliğinde kuzen konumundan karı kocalığa rol

değişmeleri yaşanmaktadır. Yaşanılan rol değişimleri özellikle taygeldi ve levirat evlilik örneklerindeki çiftlerin ifadelerinde açıkça görüldüğü üzere evlilik yaşamının başlangıcında çiftlerin birbirlerine “karı-koca” olarak kabullenmelerinde birtakım zorluklar yaşamalarına sebep olmakta, böylece eşler evliliklerinin başlarında rol çatışmaları yaşamaktadırlar. Ancak yine her dört evlilik örneğindeki çiftimiz tanıdık ya da akraba olmanın evlilik hayatları süresince hem kendileri hem de aileleri açısından birçok avantaj sağladığını düşünmektedirler. Daha zengin ya da daha yakışıklı olsa da huyunu bilmedikleri birisiyle evlenme, başka bir anlamda dışarıdan evlenme çiftlerimiz tarafından tercih edilmemektedir. İçeriden evlenmenin sağladığı avantajlara bakıldığında; mal ve mirasın aile içinde kalması, kadının ve/veya çocukların ezilmemesi, huyunun-ahlakının bilinmesi önemli özellikler olarak sıralanmaktadır.

Yine her dört evlilik için de evliliğe karar verenlerin evlenen çiftlerin aileleri olduğu dikkat çekmektedir ki, bu durum incelediğimiz evlilik şekillerinin tercihli evlilik olduğu şeklindeki literatürle benzerlik taşımaktadır. Sadece berder evliliğinde çiftlerden bir tanesi evlilik kararının kendilerine ait olduğunu belirtse de geleneksel toplumlarda hâkim olan kadının söz hakkı olmaması özelliği bu evlilik şekli için de geçerlidir. Evliliğe karar veren erkekler, bu kararı ekonomik durumları başkasıyla evliliğe müsaade etmediğinden ve başlık verecek durumda olmadıklarından verdiklerini ifade etmişlerdir.

Çiftlerimiz kendi çocuklarının evlenme kararlarına karışmadıklarını/karışmayacaklarını belirtse de, levirat ve berder evliliğinde çiftlerin ifadelerinde de anlaşılacağı üzere gerek töreden, gerekse başka sosyo-ekonomik faktörlerden ötürü çocukları için de bu evlilik şekillerinin tercih edileceği sonucuna varabiliriz. Mardin’deki son berder örneğimizde her ne kadar aileler çocuklarının istediği kişiyle evlenmelerine müsaade edeceklerini belirtse de, dört kuzen arasında beşik kertmesi yapılması bu ifadeleri doğrulamamaktadır.

Ele alınan dört evlilik çeşidiyle ilgili olarak genel olarak şu sonuçlara ulaşabiliriz: yapılmış olan evlilikler tercihli evlilikler olarak değerlendirilebilir, evlenme yaşı küçüktür, evlenmelerin hepsi köy içinden evlenmelerdir, yaygın olarak başlık geleneğinin görüldüğü yerlerde gerçekleşen evliliklerdir, evlenen çiftler açısından rol değişimleri ve rol çatışmaları yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAĞLI, Mazhar ve SEVER Aysan (2005). "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat", *Aile ve Toplum*, s: 9-21.
- BAHAR, Halil İbrahim (2005). *Sosyoloji*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları: 9.
- BALAMAN, Ali Rıza (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BALAMAN, Ali Rıza (1975). "Güneydoğu Anadolu'da Berder Ailesi", İstanbul: *T.F.A. Dergisi*, Sayı: 307.
- BEŞİKÇİ, İsmail (1969). *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, Ankara: E Yayınları.
- ERDENTUĞ, Nermin (1956). *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, Ankara, D.T.C Fakültesi Yayınları, No: 109.
- GÖKÇE, Birsen (1996). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- GÖKÇE, Birsen (1976). "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1-2, s: 46-77.
- NEUMAN, Lawrence (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (Çev: Sedef Özge),1.Cilt, İstanbul: İstanbul Yayın Odası.
- SEZEN, Lütfi (2005). "Türkiye'de Evlenme Biçimleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, s: 185-195.
- TİMUR, Serim (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- YASA, İbrahim (1962). "Taygeldi Ailesi", Ankara: *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2.
- <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyonrapor.pdf>